

לא חוקי אך משתלם: הקצאת מגרשים בנגב למשפחות פוליגמיות

חבצלת יהל

תקציר

הגם שפוליגמיה אסורה בישראל, היא רווחת בקרב בדואי הנגב. לאורך השנים, לא רק שישראל נמנעה לפעול למיגור התופעה בנגב, אלא שבפועל היא עודדה אותה. המאמר יתמקד במדיניות הקצאת קרקעות למשפחות פוליגמיות בנגב בהתאם למספר הנשים. מדיניות שהנה בעלת השלכות משמעותיות על תכנון המרחב. ראשיתה של מדיניות זו בהנחיה מותנית שניתנה על ידי היועץ המשפטי לממשלה משנות השמונים, ואשר יישומה הורחב עם השנים. ההימנעות מיישום החוק האוסר פוליגמיה בנגב, הנה אחד מביטוייה של המדיניות המיושמת ביחס לבדואים, המעדיפה את השימוש בכלים תכנוניים, על פני כלי האכיפה. המאמר יטען, כי נוכח השלכותיה החמורות של הפוליגמיה, חיוני לערוך שינוי במדיניות זו.

סעיף 176 לחוק העונשין, קובע:

"נשוי הנושא אשה אחרת, ונשואה הנישאת לאיש אחר, דינם - מאסר חמש שנים".¹ הוראות החוק נועדו למנוע תופעה חברתית שנתפשה בעיני המחוקק כפסולה וכרוכה בדיכוי נשים, גוררת יחסי איבה וקנאה בין הנשים, פוגעת בילדים, אשר נמצא כי הישגיהם הלימודיים נמוכים יותר, גוררת אחריה מצוקה כלכלית, נחשלות ואלימות מוגברת (Al Krenawi et al. 1997); אלקרינאוי וסלונים נבו 2005; סארה 2005). לאיסור הגורף המצוי בחוק, ישנם שני חריגים לגבי לא יהודים, מחלת נפש ונעדרות. החוק גובר על הדין האישי, גם אם האחרון מתיר נישואין כאלה. המבחן שנקבע בפסיקה להכרעה בנושא הנישואין, מתבסס על הדין האישי, היינו, האם לפי הדין האישי מדובר בנישואין אם לאו? וככל שהתשובה חיובית, מדובר בעבירה פלילית.²

למרות האיסור הגורף, תופעת הפוליגמיה,³ שהיא סוג של פוליגמיה בו גבר אחד נישא ליותר מאישה אחת, קיימת, ויותר מכך, היא עולה כפורחת בנגב, לרבות בקרב צעירים משכילים (אלקרינאוי 1999; בן-דוד 2004). אין נתונים בדוקים לגבי היקף התופעה, והנתונים הרשמיים הקיימים אינם מלמדים על היקפה. בידי החוקרים הערכות בלבד, לפיהן בין 20% – 36% מהגברים הבדואים בנגב נשואים ליותר מאישה אחת. עוד הצביעו המחקרים, על כי בעשורים האחרונים, עלה היקף התופעה בקרב בדואי הנגב (לוטן 2006; Lapidot-Firilla & Elhadad 2006; Abu Rabia et al. 2008). לצמיחה

בהיקף התופעה ניתנו בספרות המחקרית הסברים רבים, כגון: ההיתר הקיים באסלאם, חיזוק הגבריות, ריבוי ילדים מביא להעצמת המשפחה והשבת, ההורים הם שבחרו את הכלה בנישואין הראשונים, גירושין אינם מקובלים, פתרון לנשים המתקשות להינשא, נגישות לנשים פלסטיניות מהשטחים, בגינן משולם מוהר נמוך (בן-דוד 2004; אלקרינאוי וסלונים נבו 2005; לוטן 2006). נעשה גם קישור בין פוליגיניה לטענות על ישראל כמדינה קולוניאליסטית (Abu Rabia 2006; Dinerio 2011). נשיא בית הדין לעבודה לשעבר, השופט סטפן אדלר, הצביע על ההיבט הכלכלי, והתייחס לכספים הניתנים למשפחות פוליגניות על ידי הביטוח הלאומי (אדלר 1995).⁴

במאמר הנוכחי נבקש להאיר זווית אחרת של התופעה. במרכז עומדת הנחיה משפטית אשר נתנה בראשית שנות השמונים על ידי היועץ המשפטי לממשלה בהקשר להקצאת מגרשים במסגרת פינוי אוכלוסיה בדואית ויישובה מחדש, ולהצביע על השלכותיה המרחביות של התופעה.

אופן הבחינה הנוכחי משתלב בתחום הגיאוגרפיה המשפטית, אשר הנה זרם מחקרי חדש, שבמרכזו, הזיקה שבין מערכת המשפט, על האורגניזם השונים המרכיבים אותה, לבין התהוות המרחב. הגם שעקרונית יחסי גומלין בין משפט למרחב, יכולים להיות בעלי היבטים רבים, הרי שבשיראל מרבית הכותבים המזהים עצמם בתחום, קשורים בזרם המשפט הביקורתי, או הגיאוגרפיה הביקורתית או הפוליטית. הזרם הביקורתי, בארץ ובעולם, מתמקד על פי רוב, בביקורת על מה שנתפס בעיני החוקרים, כשימוש מגמתי לרעה מצד הרוב ההגמוני השולט, בכלים המשפטיים, כאמצעי לנישול קבוצות מיעוטים חלשות מזכויות במרחב (Blomley 2001; Forest 2004). בישראל, החוקרים הנכללים בזרם זה, טוענים לנישול המיעוט הערבי על ידי הרוב היהודי, כולל באמצעים תכנוניים (Kedar 2003; Yiftachel 1998); בלנק (2006). לצד זאת, ישנו גם זרם אחר, אשר הכתיבה בו דנה בהשלכות החקיקה על הבניית המרחב, תוך שימת דגש על הדין בעיקר בתחומי מקרקעין, תכנון ובניה וחוקים סביבתיים (אלתרמן וצפריר 2004; כץ תשס"ב; Yabel & Kark forthcoming 2015). הנושא העומד במרכזו של המחקר הנוכחי, נוגע בשני הזרמים הללו. הוא מציג את השלכותיה המרחביות של החלטה משפטית, לכאורה טכנית, הנוגעת בעניינה של קבוצת מיעוט בשולי החברה הישראלית. כאשר בפועל, תוצאותיה של החלטה זו, הביאו להרחבת הפריסה המרחבית של הקבוצה, ולהעצמת תופעת הפוליגיניה הפסולה בחוק.

ולחן סיפור המעשה. בשנת 1979 חתמה ישראל על הסכם שלום עם מצרים. במסגרת ההסכם נדרשה ישראל לפנות את סיני. הוחלט בממשלה, כי אחד מבסיסי חיל האוויר המתפנים יועתק לתל-מלחתה, המצויה בבקעת ערד בנגב. החלטה זו הולידה את הצורך לפנות ולישב מחדש כ-5,000 בדואים מבין 45,000 הבדואים שחיו אותה עת בנגב. כמו כן, נדרש היה להסדיר את תביעות הבעלות שהיו על קרקעות הנדרשות עבור הבסיס והבדואים המפונים. כדי לסייע ביישום מהיר של הפינוי ותפיסת הקרקע, נחקק חוק רכישת קרקעות בנגב (חוזה השלום עם מצרים), התש"ס-1980.⁵ החוק, הפקיע קרקע בהיקף של כ-85,000 דונם, מכוחו הוקם מנגנון ביצועי בעל סמכויות רחבות וכן פורטו בו הפיצויים המגיעים למפונים. בהתאם לכללים שנקבעו בחוק, לכל בדואי אשר התגורר בשטח המופקע ונדרש להתפנות, גם אם ישיבתו במקום אינה חוקית, זכאי למגרש מגורים בגודל דונם אחד בחינם.⁶ את המגרש ניתן היה

לקבל באחד משני היישובים הבדואים החדשים אשר הוקמו כמענה עיקרי למפונים, בסמיכות לתל מלחתה: ערערה בנגב וכסייפה, או באחד מהיישובים הבדואים שקמו בשנים שלפני כן. למנגנון השלטוני שהיה אחראי על ביצוע החוק, היה עניין לזרז ככל הניתן את הפינוי, בכדי לאפשר את תחילת פעילותו המבצעית של הבסיס. זאת, גם אם הדבר בא על חשבון החוק ועקרונות יסוד כגון שקיפות, שוויון ומנהל תקין.⁷

אגב יישום החוק, עלתה שאלת זכאותן של משפחות בדואיות פוליגניות, לקבל מגרשי בניה בהתאם למספר הנשים. הנושא עלה במסגרת עתירה שהגישו משפחות בדואיות לבג"צ נגד הפינוי.⁸ במסגרת ההליך בבג"צ התעורר הצורך במתן פרשנות להוראת סעיף 14 לתוספת השנייה לחוק השלום בה נקבע כי: "מגרשי בניה לפי תוספת זו לא יינתנו אלא למי שנשוי, או אינו נשוי אך מלאו לו 25 שנים, ובני זוג המתגוררים יחד לא יהיו זכאים ביחד אלא למגרש בניה אחד לפי תוספת זו."

לפני שהעתירה נדונה בבית המשפט, העותרים הגיעו להסכמה עם המדינה, כי ההכרעה בשאלות הכרוכות בפרשנות הסעיף, תועבר ליועץ המשפטי לממשלה. אחת השאלות הייתה מה פירוש הביטוי: "המתגוררים יחד" לעניין זכאות למגרש.

ואכן, היועץ המשפטי לממשלה קיבל על עצמו את המשימה והוציא חוות דעת מפורטת.⁹ בחוות דעתו פרט, כי ה"בעיה המעשית נובעת מכך שבין הבדואים בתל מלחתה מצויים כאלה שיש להם יותר מבת זוג אחת." ברור, כי אם הם גרים יחד תחת קורת גג אחת, הם לא זכאים אלא למגרש בניה אחד. אולם, שואל היועץ, מה קורה כשיש מרחק ביניהם? שכן ישנם מקרים בהם מסיבות שונות, אחת מבנות הזוג מתרחקת.

היועץ הכריע בשאלה זו וקבע, כי המבחן צריך להיעשות על יסוד בחינה פיזית ולא על יסוד מבחנים של קיום יחידה כלכלית או קיום יחסי אישות. נראה כי הרעיון העומד בבסיסה של עמדת היועץ, הוא שימור מצב העניינים הקיים. ולדבריו, אם "אחת מבנות הזוג גרה בצריף נפרד הצמוד לצריף הראשי של המשפחה, צריך יהיה לומר שהיא ובעלה "מתגוררים יחד", וכך אף אם שני הצריפים (והוא הדין במבנה אחר או באוהל) מצויים במרחק קטן מאד זה מזה... " אולם, אם קיים מרחק העולה על כ-50 מטר בין יחידות מגורים, לא יראה הדבר כמגורים יחד. היועץ הותיר בחוות דעתו מקום לשיקול דעת ולהתחשבות בנסיבות מיוחדות של כל מקרה ומקרה.

בחוות דעתו, בחר היועץ המשפטי לממשלה, להתעלם לחלוטין מכך שהתופעה לגביה נשאל, הינה עבירה פלילית אשר עונשה מאסר ממושך. לא יכול להיות ספק, כי הוראות החוק הפלילי לא נעלמו מעיני המשפטן הבכיר ביותר בשירות הציבורי. החלטתו להתעלם מעבירה פלילית מתמשכת המבוצעת לנגד עיניו, יכולה להיות מוסברת, על רקע חוסר נכונות ורתיעה שלטונית מלהתעמת עם קבוצת מיעוט, בנסיבות בהן החברה מצויה במצוקה נוכח הצורך בשינוי אורחות חייה. גישה זו התבטאה גם בהפסקה בהגשת כתבי אישום כנגד בדואים הנשואים ליותר מאישה אחת בנגב.¹⁰ ניתן לומר כי ההתעלמות מהחוק וההכרה בפוליגמיה בתכנון חלוקת הקרקע, לא היו מקרה מיוחד בהקשר של בדואי הנגב, אלא הם השתלבו בגישה הכללית שהחלה בשנות החמישים, להימנע מעימותים עמם סביב נושאי התיישבות, בניה וקרקעות.

יהל: לא חוקי אך משתלם - הקצאת מגרשים בנגב למשפחות פוליגמיות

הפועל היוצא מכך היה יישום מדיניות תכנונית, שלא באמצעות כלי האכיפה ככלי מרכזי, אלא בעיקר דרך תכנון המרחב וחלוקת קרקעות.

ההתעלמות מהוראות החוק האוסר פוליגמיה, העבירה מסר אשר חרג ממסגרת פינוי תושבי תל מלחתה. לפי מסר זה, לא רק שתופעת ריבוי הנשים מותרת, אלא היא גם מזכה את המעורבים בה בהטבות כלכליות משמעותיות, דוגמת מגרש נוסף, דמי העברה ומענקים.

עולה אם כן, כי לחוות הדעת של היועץ היו משמעויות בהיבטים משפטיים, כלכליים, חברתיים, וכפי שנבהיר, גם בהיבט המרחבי. ההשפעה המרחבית הישירה, הייתה בכך שמשפחות פוליגמיות רבות זכו בשני מגרשי בניה ומעלה, בהתאם למספר הנשים. השפעה עקיפה, הייתה בכך שהיא נתנה תמריץ לפוליגמייה, ולהכוונה המרחבית של משפחות אלו, למקם את מגורי הנשים במרחק העולה על 50 מטר זה מזה. נכון הוא, כי בהחלטת היועץ נקבע מועד קובע (1.10.1982), בו נמדד המרחק בין המבנים, אולם, לא ניתן לבדוד את מהלך הפינוי והיישוב מחדש במסגרת חוק השלום, מהתמונה הכוללת. הלכה למעשה, החלטת היועץ לא הגיעה בסיומו של תהליך המעבר של בדואי הנגב להתיישבות קבע, אלא יותר קרוב לתחילתו.

לפי התוכנית הממשלתית, אשר יישומה התעכב בעשור בשל מגבלות תקציביות, המטרה הייתה להחיל את העקרונות שבחוק השלום, לרבות הקצאת מגרשים ומתן פיצויים למעבר להתיישבות מוסדרת, על כלל הבדואים אשר חיו אותה עת בפזורה. בשנת 1983 לכ-37,000 איש טרם הוקצו מגרשים והם חיו מחוץ ליישובים מוסדרים (Yahel 2015).

זה המקום להבהיר, כי השיקולים שעמדו בפני הבדואים בפזורה, בכל הנוגע למיקום מבני מגורים, לא כללו בהכרח התחשבות בעלות הכספית של הקרקע, בתשלומי ארנונה, היתרים או היטלים אחרים, שכן אלו לא נדרשו מהם. בנוסף, הרשויות כמעט ולא אכפו עליהם את חוקי התכנון והבניה (Yahel 2006). לפיכך, האפשרות להקים מבנים לנשים, הייתה זמינה וקלה יחסית עבורם. יכולת זו, לצד היעדר כל אכיפה כנגד הפוליגמייה, הקצאת מגרשים והטבות שנוספו עם השנים, כגון קצבאות המיועדות למשפחות חד-הוריות, הרי שגם אם לא ניתן להצביע עליהם כגורמים לקיומה של התופעה, בוודאי וניתן לראות בהם כבעלי תרומה לצמיחתה של הפוליגמייה ולהעצמת השלכותיה המרחביות.

בשנת 1992, הוחלט על ידי הממשלה להעניק מגרשים בחינם לכלל הבדואים המתפנים מהפזורה ליישובי הקבע. המשימה הוטלה על מנהלת הבדואים במנהל מקרקעי ישראל. האחרונה, מתוך רצון לעודד מעבר בדואי הנגב להתיישבות קבע, הלכה צעד נוסף וזנחה כליל את מגבלת 50 המטרים שנקבעה על ידי היועץ. המנהלת החלה בהקצאת מגרשי מגורים לפוליגמיים לפי מספר הנשים, ללא בדיקת מרחק המגורים.

הפוליגמייה תרמה גם לצמיחה המספרית של האוכלוסייה. כיום מרבית הבדואים אמנם חיים ביישובים מוסדרים, אולם לאור הריבוי הטבעי הגבוה, נותרו כ-80,000 איש אשר חיים בפזורה.

בסיכומו של דבר, נכון להיום, משפחה פוליגמיית זוכה במגרשי מגורים לפי מספרן של הנשים, זאת נוסף על הטבות אחרות. לפי מדגם שנעשה על ידי הרשות לפיתוח והתיישבות הבדואים בנגב, מוקצים לנשים קרוב ל-20%

מהמגרשים בשכונות החדשות. כאשר כמעט כל הנשים הללו חיות במשפחות פוליגמיניות.¹¹ איורים 1 ו-2 מציגים את תוכנית החלוקה למגרשים בשתי שכונות חדשות ביישובים בדואים. בשכונה 7 בתל-שבע, המופיעה באיור 1, הוקצו 40 מתוך 168 המגרשים לנשים בשלב א' בתראבין, המופיע באיור 2, הוקצו 35 מתוך 184 מגרשים לנשים.

איור 1: תוכנית החלוקה למגרשים בשכונה 7 בתל-שבע, על בסיס תצלום אוויר. מקור: הרשות לפיתוח והתיישבות הבדואים בנגב

איור 2: תוכנית החלוקה למגרשים בשלב א' ביישוב תראבין על בסיס תצלום אוויר. מקור: הרשות לפיתוח והתיישבות הבדואים בנגב

במישור המשפטי האיסור על פוליגמיה אינו נאכף בנגב ומזה מעל לשלושים שנה לא הגישה פרקליטות מחוז הדרום ולו גם כתב אישום אחד כנגד התופעה.²¹ נתונים אלו משתלבים עם השימוש המוגבל יחסית בכלי האכיפה בהקשר לאוכלוסייה הבדואית.³¹ כיום, הגברים החיים בפוליגמייה, אינם מסתירים את מצבם המשפחתי. ניתן למצאם בגופי שלטון וממשל, בחינוך ובהשכלה גבוהה, ברווחה, בבריאות ואף בקרב שורות אוכפי החוק. מאמציהם של ארגוני נשים להלחם בתופעה, לא הוכתרו בהצלחה.⁴¹ כל אלה יכולים לתת הסבר נוסף לכך שבנגב פורחת תופעת הפוליגמייה, וכן להאיר קושי נוסף בהסדרת ההתיישבות הבדואית.

הערות

1. ספר החוקים 864, עמ' 226, 4.8.1977.
2. ע"פ 485/65 עמאש נ' היועמ"ש לממשלה, פ"ד כ(1) 37; ע"פ 185/82 גודה נ' מדינת ישראל, פ"ד לז(1) 85.
3. סוגי הפוליגמייה הנפוצים בעולם הם פוליגמייה, בה גבר נישא לכמה נשים ופוליאנדריה, הנדירה יותר, בה אישה נישאת לכמה גברים.
4. בתי הדין לעבודה פסקו לטובת הענקת קצבאות לנשים פוליגמיות לאור אופיו הסוציאלי של החוק. ראה לאחרונה החלטת בית הדין הארצי לעבודה: עב"ל 11-08-34391, מנור אבו גאבר המערערת המוסד לביטוח לאומי, (לא פורסם) פס"ד מיום 30.5.2016.
5. ספר החוקים, עמ' 979, 3.8.1980.
6. סעיף 4 לתוספת השנייה לחוק. בנוסף קמה זכאות לדמי העברה, לדיור זמני ועוד.
7. בבג"צ 364/83 אבו חמיד צאלח אזברגה ואח' (לא פורסם), הועברה ביקורת על הפגיעה בסדרי ממשל תקין; המידע הנכלל במאמר מסתמך, בין היתר, על ראיונות אישיים עם בדואים מהנגב ועם עובדי ציבור שפעלו בנגב מראשית שנות השמונים ואילך.
8. בג"צ 549/82 אבו ג'מע, אבו צעלוק ואל עמור נ' מנהל הביצוע ואח' (לא פורסם).
9. יצחק זמיר, חוות דעת בעניין פירוש סעיף 14 לתוספת השנייה חוק רכישת מקרקעין בנגב (חוזה השלום עם מצרים) תש"ס-1980, 2.11.1982.
10. הפעם האחרונה בה הוגש כתב אישום כנגב בדואי מהנגב בגין פוליגמייה הייתה בשנת 1983. ת"פ (מחוזי באר שבע) 140/83 מדינת ישראל נ' עמר בן מחוסן עיד אלצראיעה, פס"מ תשמ"ו ב' 336. הנאשם הורשע בעבירה.
11. נתון ממוצע זה כולל הן מגרשים ששווקו ללא תמורה לתושבי פזורה והן מגרשים ששווקו בתמורה חלקית.
12. הגם שמספר כתבי אישום הוגשו במחוזות אחרים בארץ, בהן התופעה הנה נמוכה בהרבה.

13. המדיניות הנה לפעול להכשרת בניה קיימת ככל שזו אפשרית מבחינה תכנונית. ראה למשל אליעזר גולדברג ואח', דוח הוועדה להצעת מדיניות להסדרת התיישבות הבדווים בנגב, מדינת ישראל, ירושלים, 2008. ישנם עשרות אלפי מבנים בלתי חוקיים בנגב, ובכל שנה נבנים עוד כמה אלפים. כנגד היקפי בניה אלה מוצאים כ-1,000 צווי הריסה בשנה, מרביתם נגד בניה חדשים.
14. עו"ד אינסאף אבו שארב ועו"ד בקי קשת כהן מטעם עמותת איתך, משפטניות למען צדק חברתי אל מואל הולנר, נציב שירות המדינה, 11.4.2010; עו"ד נסרין אלעלימי-קבה, "פוליגמיה: השלכות ודרכים להתמודדות", עלון ועד הפעולה לשוויון בענייני אישות, פברואר 2006, אתר ועד הפעולה באינטרנט: <http://pstatus.org/he/?todo=project>: s&pid=00000025&pcatid=2 (הורדה ביום 19.11.2016)

מקורות

- אדלר סטפן 1995. "האישה הבדווית והבטחה הכנסה במשפחה הפוליגמיית", בתוך: מעמד האישה בחברה ובמשפט, פרנסיס רדאי, כרמל שלו ומיכל ליבן קובי עורכות, שוקן, תל אביב וירושלים, עמ' 133 - 147.
- אלבדור סארה 2005. אלימות נגד נשים בדואיות בנגב, שתי"ל.
- אלקירנאוי עליאן 1999. "עמדות כלפי פוליגמיה בחברה הבדואית בנגב - השוואה בין עמדות נועד ומבוגרים", רשימות בנושא הבדואים בנגב, 31, עמ' 16 - 31.
- אלקירנאוי עליאן וורד סלונים נבו 2005. "נישואין פוליגמיים ומונוגמיים: השפעתם על מצבן הנפשי והחברתי של נשים בדוויות ערביות", בתוך: רחל לב-ויזל, גיולי צוויקל ונורית ברק, "שמרי נפשך": בריאות נפשית בקרב נשים בדוויות בישראל, אוניברסיטת בן-גוריון בנגב.
- אלתרמן רחל וטל צפיר 2004. היבטים משפטיים של בנייה גבוהה: הצורך בשינוי מדיניות, המרכז לחקר העיר והאזור, הטכניון, חיפה.
- בלנק ישי 2006. "קהילה, מרחב, סובייקט - תזות על משפט ומרחב", דין ודברים, ב, עמ' 1 - 43.
- בן-דוד יוסף 2004. הבדווים בישראל - היבטים חברתיים וקרקעיים, המכון לחקר מדיניות קרקעית ושימוש קרקע ומכון ירושלים לחקר ישראל, ירושלים.
- חברוני חדוה ורחל אלתרמן 2008. צדק חלוקתי במקרקעין: תוכניות חלוקה חדשה לפי חוק התכנון והבניה, המרכז לחקר העיר והאזור, הטכניון, חיפה.
- כץ יוסי, תשס"ב. והארץ לא תימכר לצמיתות: מורשת הקרן הקיימת לישראל והחלת עקרונותיה בחקיקה בישראל, הקתדרה לחקר תולדות הקרן הקיימת לישראל ומפעליה באוניברסיטת בר-אילן והמכון לחקר תולדות הקק"ל, רמת גן וירושלים.
- לוטן אורלי 2006. פוליגמיה בקרב האוכלוסייה הבדווית בישראל, הכנסת-מרכז המחקר והמידע, אתר הכנסת באינטרנט: <http://www.knesset.gov.il/mmm/data/pdf/m01600.pdf> (הורדה מיום 22.9.2013).
- Abu-Rabia Aref., Salman Elbedour and Sandra Scham 2008. "Polygyny and Post-nomadism Among the Bedouin in Israel", *Anthropology Middle East* 3.2, pp. 20-37;

Abu Rabia Rawia 2011. "Redefining Polygamy Among the Palestinian Bedouins in Israel", *Journal of Gender, Social Policy & the Law*, 19.2, pp. 459-493.

Al-Krenawi Alean, John R. Graham & Al Krenawi Salem 1997. "Social Work Polygamous Families", *Child and Adolescent Social Work Practices with Journal*. 14,6, pp. 445-458

Blomley Nicholas 2001. *The Legal Geography Reader: Law; Power and Space*, Blackwell Publishers, Oxford, UK, Malden, Mass

Forest Benjamin 2004, "The Legal (De)Construction of Geography: Space and Race in Supreme Court Redistricting Decisions", *Social and Cultural Geography*, 5.1, pp. 55-73.

Lapidot-Firilla Anat & Ronny Elhadad 2006. "Forbidden Yet Practiced: Polygamy and the Cyclical Making of Israeli Policy", *Center for Strategic & Policy Studies*, Jerusalem.

Kark Ruth forthcoming. "Consequences of the Ottoman Land Law: Agrarian and Privatization processes in Palestine, 1858-1918", in: Raghbir Chand (ed.), *Marginalization, Globalization and Regional and Local Response*, New Delhi.

Kedar Alexander (Sandy) 2003. "On the Legal Geography of Ethnocratic Settler States: Notes towards a Research Agenda", *Current Legal Issues: Law and Geography*, 5, pp. 401-441.

Rosen-Zvi Issachar 2004. *Taking Space Seriously*, Ashgate

Yahel Havatzelet 2006. "Land Disputes between the Negev Bedouin and Israel", *Israel Studies*, 11.2, pp. 1-22.

Yahel Havatzelet 2015. *The Policy of the Israeli Government and State Authorities Regarding the Negev Bedouin: 1947 – 1989*. PhD thesis. The Hebrew University of Jerusalem.

Yahel Havatzelet & Ruth Kark 2015, "Israel Bedouin during the 1948 War: Departure and Return", *Israel Affairs*, 21.1, pp. 48-97.

Yiftachel Oren 1998. "Planning and Social Control: Exploring the Dark Side". *Journal of Planning Literature*, 12.2, pp. 395-406.

